

**Anlaşmalı Boşanma Davası Açılabilmesi İçin Evliliğin Bir Yıl Sürmesi
Kuralının Anayasa Mahkemesi'nin 30.05.2024 Tarihli (2023/109 E.,
2024/113 K.) Kararı Çerçevesinde Değerlendirilmesi**

**Eine Analyse der Ein-Jahres-Ehebestandsdauer als Voraussetzung der
eilvernehmlichen Scheidung nach Art. 166 Abs. 3 ZGB im Lichte der
Entscheidung des Türkischen Verfassungsgerichts vom 30.05.2024
(2023/109 E., 2024/113 K.)**

Doç. Dr. Seda İrem Çakırca*

ÖZ

Türk Medeni Kanunu m. 166/f. 3'te düzenlenen anlaşmalı boşanma kurumu, tarafların iradelerine dayalı hızlı ve çatışmasız bir boşanma yolu olarak düzenlenmiştir. Ancak bu düzenlemenin uygulanabilmesi için evliliğin en az bir yıl sürmüş olması gerekir. Söz konusu süre şartı, doktrinde evlilik birliği fiilen sona ermiş olmasına rağmen, bireylerin yargı yoluyla boşanma haklarını kullanmalarını geciktirmesi sebebiyle tartışılmaktadır. Bu çalışmada, 30.05.2024 tarihli ve 2023/109 E., 2024/113 K. sayılı Anayasa Mahkemesi kararı çerçevesinde bir yıllık evlilik değerlendirilmektedir. Ayrıca, mukayeseli hukuk incelemeleriyle bu şartın çağdaş hukuk sistemlerindeki yeri ve anlamı irdelenerek, mevcut düzenlemenin günümüz aile yapısı ve aile hukuku anlayışı ile ne ölçüde örtüştüğü tartışılmaktadır. Çalışma sonucunda, yasa koyucuya yönelik çeşitli reform önerileri sunulmakta ve bireylerin aile hayatına ilişkin kararlarında sahip oldukları özerklik alanı yeniden değerlendirilmektedir.

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, (icakirca@istanbul.edu.tr). ORCID: 0000-0002-1327-1833.

Anahtar Kelimeler: *Anlaşmalı boşanma, bir yıllık evlilik şartı, orantılılık ilkesi, temel hak ve özgürlükler, mukayeseli hukuk.*

The One-Year Marriage Requirement for Filing a Consensual Divorce Case in Turkish Law: An Analysis in View of the Constitutional Court's Decision Dated 30 May 2024 (No. 2023/109 E., 2024/113 K.)

ABSTRACT

The institution of consensual divorce, as regulated in Article 166(3) of the Turkish Civil Code, offers a swift and non-contentious means of dissolution of marriage based on the mutual intent of the parties. However, the applicability of this provision is contingent upon the condition that the marriage must have lasted for at least one year. This temporal requirement has been subject to scholarly debate, on the grounds that it may delay individuals' access to judicial divorce even when the marital union has effectively ceased. This study examines the one-year marriage requirement within the framework of the Constitutional Court judgment of 30 May 2024 (No. 2023/109 E., 2024/113 K.). Furthermore, the analysis incorporates a comparative legal perspective to explore how similar requirements are addressed in contemporary legal systems and to what extent the current Turkish regulation aligns with modern family realities. The study concludes by offering legislative reform proposals and critically reassessing the scope of individual autonomy in matters pertaining to family life.

Keywords: *Consensual divorce, one-year marriage requirement, principle of proportionality, fundamental rights and freedoms, comparative law.*

GİRİŞ

Aile, toplumun temel yapı taşlarından biri, bireylerin özel yaşamı ve kamusal düzen üzerinde doğrudan etkisi olan sosyal ve hukuki bir yapıdır. Ailenin oluşum biçimlerinden biri olan evliliğin hukuken sona erdirilmesine ilişkin düzenlemeler, yalnızca taraflar arasındaki kişisel

ilişkiyi değil, aynı zamanda devletin aile yaşamına müdahale sınırlarını da belirlemektedir. TMK m. 166/f.3'te yer alan anlaşmalı boşanma kurumu, tarafların ortak iradelerine dayalı, hızlı, sade ve çatışmasız bir boşanma süreci öngörerek bireylerin özel hayatlarına ilişkin kararlarını serbestçe alabilmelerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.¹ Ne var ki evliliğin tarafların anlaşması neticesinde sona erdirilebilmesi için öngörülen “en az bir yıl evli kalmış olma” şartı, hem uygulamada çeşitli sorunlara yol açmakta hem de birey özerkliği, özel hayatın gizliliği gibi anayasal güvenceler bakımından doktrinde tartışmalara konu olmaktadır.²

Modern aile hukukunun kadın-erkek eşitliğini önceleyen, kusur prensibinden arındırılmış, yetişkinlerden çok çocuğu ve menfaatini merkeze alan, çok disiplinli yaklaşımlarla hareket eden yapısı, aile kurumundan ziyade bireysel özerkliğin önemini vurgulamaktadır. Aile hukuku artık statüden ziyade sözleşmeye ve sözleşmeden ilişkiye değer atfetmekte ve dolayısıyla da özel alanın özerk ve kişisel tercihlerle düzenlenmesi benimsenmektedir.³ Bu bağlamda, mehz İsviçre Medeni Kanunu'nda (Zivilgesetzbuch, ZGB) anlaşmalı boşanma için belirli bir süre evli kalmak şartı bulunmamaktadır. Aile hukukunun görevinin evlilik kurumunu korumak değil, yalnızca daha zayıf olan tarafları korumak olduğu, bu korumanın ise yalnızca evliliğin yasal bağıını sürdürmekle sağlanamayacağı; ancak evliliğin sona ermesinin sonuçlarını uygun şekilde düzenlemekle gerçekleştirilebileceğinin

¹ Özlem Tüzüner, §4. Boşanma ve Boşanmanın Sebepleri”, Medeni Hukuk II Aile Hukuku, Editörler: Metin İkizler/ Özlem Tüzüner, Adalet, 2. Baskı, Ankara, 2024, s. 155; Hilal Neval Tekin, Anlaşmalı Boşanma, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 73; Nevzat Özdemir, Türk-İsviçre Hukukunda Anlaşmalı Boşanma, Beta Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 107.

² Özdemir, s. 121-123; Özlem Kırbaş, *Türk Hukukunda Eşlerin Anlaşmasına Dayanan Boşanma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994, s. 23; Tekin, s. 77.

³ Ingeborg Schwenzer, “Editorial: The Evolution of Family Law – From Status to Contract and Relation”, *European Journal of Law Reform*, Vol.3, 2001, ss. 199-200; Ingeborg Schwenzer, “Familienrecht und gesellschaftliche Veränderungen”, *Die Praxis des Familienrechts*, 2014, ss. 966-1008.

altının çizildiği⁴ İsviçre hukukunda, tarafların evlilik birliğini sona erdirmeye iradeleri esas alınmakta, evliliğin süresine bağlı herhangi bir sınırlama öngörülmemektedir. Bu farklılık, Türkiye'deki düzenlemenin günümüz bireysel özerlik anlayışı ve çağdaş aile yapıları ile ne ölçüde uyumlu olduğu sorusunu da gündeme getirmektedir.

Anılan süre koşulunun, özellikle evliliği fiilen sona ermiş ancak bir yılını doldurmamış eşler bakımından boşanma hakkını geciktirdiği ve bireylerin özel yaşamlarına ilişkin tercihlerini sınırladığı yönünde ciddi eleştiriler gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesi'nin 30.05.2024 tarihli ve 2023/109 E., 2024/113 K. sayılı kararı⁵, bir yıllık süre şartının anayasaya uygun olup olmadığı sorusunu gündemine almıştır. Her ne kadar Mahkeme çoğunluk kararıyla söz konusu düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olmadığı sonucuna ulaşmışsa da karşı oy kullanan üyelerin kaleme aldığı görüşler, özellikle temel haklar, birey özerkliği ve devletin müdahale sınırları açısından zihin açıcı değerlendirmeler içermektedir.

Normatif ve analitik yöntem esas alınarak hazırlanan bu çalışmada TMK m. 166'da düzenlenen anlaşmalı boşanma kurumu hem özel hukuk hem de kamu hukuku perspektifinden değerlendirilmiştir. İnceleme kapsamında, Anayasa Mahkemesi'nin 2023/109 E., 2024/113 K. sayılı ve 30.05.2024 tarihli somut norm denetimi kararı, evlilik birliğinin sona erdirilmesine ilişkin medeni hukuk ilkeleri ile birlikte, anayasal temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimi, ölçülülük ilkesi ve kanun koyucunun takdir yetkisi bağlamında bir analiz yapılmıştır. Böylece çalışmada, pozitif hukuk normlarının yorumlanmasıyla birlikte disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmiştir.

Sistematik olarak öncelikle Anayasa Mahkemesi kararı ışığında Türk hukukunda anlaşmalı boşanma rejimi ve bir yıllık evlilik süresi şartı değerlendirilerek, karşılaştırmalı hukuk örnekleri üzerinden Türkiye'deki düzenlemenin çağdaş aile yapıları ve temel hak ve özgürlüklerle ne ölçüde örtüştüğü analiz edilecektir. Son olarak, *de lege*

⁴ Ingeborg Schwenzer, *Modern Family Code*, Intersentia, 2006, s. 22.

⁵ RG. 28.11.2024, s. 32736.

ferenda düzenlemeler, modern aile hukuku anlayışıyla uyumlu olarak önerilecektir.

I. Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma Kurumu

A. Türk Medeni Kanunu'nda Anlaşmalı Boşanma Kurumunun Tarihsel Gelişimi

Türk Medeni Kanunu'nda evliliğin boşanma yoluyla sona erme nedenleri, sistematik olarak özel ve genel boşanma sebepleri olmak üzere iki ana başlık altında tasnif edilmiştir. Kanunun 161 ila 165. maddeleri arasında düzenlenen zina, hayata kast, pek fena veya onur kırıcı muamele, küçük düşürücü bir suç işleme veya haysiyetsiz hayat sürme, terk ve akıl hastalığı gibi haller, özel boşanma sebeplerini oluşturmaktadır. Buna karşılık, 166. maddede düzenlenen evlilik birliğinin temelinden sarsılması, ortak hayatın kurulamaması veya fiili ayrılık ve anlaşmalı boşanma ise genel boşanma sebepleri kapsamında değerlendirilmektedir⁶.

Hukukumuzda anlaşmalı boşanma kurumu, 1988 yılına kadar mevzuatta yer almamıştır. İlk kez 1936 yılında Gad Franko Milaslı tarafından ortaya atılan öneride, eşlerin birlikte boşanmayı talep etmeleri halinde hâkimin bu beyanı boşanmanın delili olarak kabul edebileceği belirtilmiş, ancak öneri o dönemde yasalaşmamıştır.⁷

1971 tarihli Türk Medeni Kanunu Ön Tasarısı'nda da anlaşmalı boşanma düzenlemesine yer verilmemiştir. Bu tercih, evliliğin korunması ve toplumsal işlevi gözetilerek açıklanmıştır. Ön Tasarı'da, evliliklerini yeni kurmuş çiftlerin ilk anlaşmazlıkta duygusal kararlarla boşanmaya yönelebilecekleri; tarafların boşanma imkânının evliliği farklı amaçlarla kullanmalarına olanak tanıyabileceği, sahte evlilikleri teşvik edebileceği ve böylece evlilik kurumunun toplum nezdindeki öneminin azalabileceği belirtilmiştir. Bu gerekçeler, boşanmanın

⁶ Mustafa Dural/Tufan Ögüz/Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, Gözden Geçirilmiş Yirminci Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2025, s.123.

⁷ Gad Franko Milaslı, "Boşanmanın Genişlemesi", *Hukuki Bilgiler Mecmuası*, No: 4920, 4951, 5018, 5113, 5368, 5348, 7009, İstanbul, 1936.

tamamen taraf iradelerine dayandırılmasının hukuken ve toplumsal açıdan uygun görülmemesi ile açıklanmıştır.⁸

1984 tarihli Türk Medeni Kanunu Ön Tasarısı'nda ise anlaşmalı boşanmaya sınırlı bir biçimde yer verilmiştir. Buna göre, evlilik en az bir yıl sürmüştü ve eşler ortak başvuruda bulunmuş veya bir eş diğerinin boşanma talebini kabul etmişse, hâkim evliliğin temelinden sarsıldığını kabul edebilmektedir. Ancak boşanma kararı verebilmek için hâkimin, tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin özgürce açıklandığına kanaat getirmesi ve mali sonuçlar ile çocukların durumu konusunda tarafların üzerinde uzlaştığı düzenlemeleri uygun bulması şart koşulmuştur.⁹ Ancak bu tasarı da yasalaşmamıştır.

1988 yılında hükümet tarafından sunulan anlaşmalı boşanmaya ilişkin ilk öneride, eşlerin birlikte boşanma başvurusunda bulunmaları veya bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde hâkime, tarafların müşterek hayatlarını sürdürmemeleri durumunda boşanmayı gerçekleştirebileceği bir süre belirleme yetkisi tanınmıştı. Hâkim, bu sürecin sonunda tarafların ve çocukların menfaatlerini dikkate alarak gerekli değişiklikleri yapabilecek ve hâkim yaptığı değişikliklerin taraflarca kabulü hâlinde boşanma kararı verilebilecekti. Ancak Meclis'te gerçekleşen müzakereler sonucunda, yukarıda anılan ayrılık süresi hükmü metinden çıkarılmış; bunun yerine, boşanma için evliliğin en az bir yıl sürmüş olması koşulu eklenerek 3444 sayılı Kanun'un¹⁰ 4. maddesi oluşturulmuştur.¹¹ Bu düzenleme ile özellikle evlilik birliğinin başlangıç döneminde tarafların ani kararlar almasını sınırlamak ve evlilik kurumunun toplumsal önemini korumak amaçlanmıştır. 1988'de yürürlüğe giren eTMK m.134/f.3'te öngörülen anlaşmalı boşanma mekanizması, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun¹² 166. maddesinin 3. fıkrasında da aynı biçimde benimsenmiş ve günümüze kadar değişmeden yürürlükte kalmıştır.

⁸ 1971 tarihli Öntasarı, Bölüm Gerekçesi, ss. 111-112.

⁹ Özdemir, s. 10.

¹⁰ RG. T. 12.05.1988, s. 19812.

¹¹ 4. maddeye ilişkin gerekçe, 1. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 18, Yasama Yılı 1, S. Sayısı: 25, s. 5.

¹² RG. 08.12.2001, s. 24607.

Bu çerçevede, **anlaşmalı boşanma** (TMK m. 166/f. 3), eşlerin evlilik birliğini sona erdirmeye iradelerinde ve boşanmanın fer'î sonuçlarına (velayet, nafaka, mal rejiminin tasfiyesi vb.) ilişkin olarak da mutabakata vardıkları bir boşanma türü olarak düzenlenmiştir. Anlaşmalı boşanma, özellikle çağdaş hukuk sistemlerinde bireyin özel yaşamına ilişkin özerkliğini esas alan yaklaşımlar doğrultusunda gelişmiş, devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulmasını amaçlayan liberal hukuk anlayışının bir tezahürü olarak kabul edilmektedir.¹³ Bununla birlikte, Türk hukukunda anlaşmalı boşanma, tamamen taraf iradesine dayanan bir özel hukuk sözleşmesi şeklinde değil, **yargısal denetime tabi bir dava türü** olarak yapılandırılmıştır. TMK m. 166/f. 3 hükmü uyarınca, anlaşmalı boşanma kararının verilebilmesi için yalnızca tarafların anlaşması yeterli olmayıp, hâkimin tarafları bizzat dinlemesi, irade beyanlarının serbestçe açıklandığından ve evliliğin temelinden sarsıldığı yönündeki iradelerinin samimi olduğundan emin olması gerekmektedir.¹⁴ Anayasa Mahkemesi de 2008 yılında verdiği bir kararında anlaşmalı boşanma kurumunun Anayasa'ya aykırı olmadığını, hâkimin tarafların ikrarıyla bağlı olmasının, hâkimin takdir yetkisini ihlal etmediğini vurgulamıştır.¹⁵

Ayrıca, taraflar arasında düzenlenen ve boşanmanın fer'î sonuçlarını içeren anlaşma da hâkimin denetimine tabidir. Hâkim bu protokolü, **kamu düzeni, çocukların üstün yararı ve zayıf tarafın korunması** ilkeleri çerçevesinde inceleyerek gerekli görmesi hâlinde tek taraflı olarak değişiklik önerilerinde bulunabilir. TMK m. 166/f. 3 uyarınca, hâkim tarafından yapılan bu değişikliklerin geçerlilik kazanabilmesi, her iki eşin de bu değişiklikleri açıkça kabul etmesi şartına bağlıdır.

¹³ Schwenzer, 2001, ss.199-200.

¹⁴ Mehmet Erdem/Aslı Makaracı Başak, *Aile Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 135, Öz Seçer, "Anlaşmalı Boşanmada Eşlerin Yaptıkları Anlaşma", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, C. 7, S. 2, ss.261-262; Cem Baygın/Ahmet Nar, *Medeni Hukuk Dersleri- II Aile Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2025, s. 322.

¹⁵ AYM, 2005/26 E., 2008/105 K., 15.5.2008 T. (RG. 5.11.2008, s. 27045).

Bu yönüyle anlaşmalı boşanma kurumu, boşanma yargılamasına egemen olan temel ilkelerden biri olan **“hâkimin taraf ikrarlarıyla bağlı olmaması”** ilkesinden kısmen ayrılmakta; birey özerkliği ile yargısal müdahale arasında hassas bir denge kurmaya çalışan karma nitelikli bir hukuki müessese olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. Anlaşmalı Boşanmanın Genel Şartları

Bu çalışmada, TMK m.166/f.3'te yer alan anlaşmalı boşanma kurumunda öngörülen en az bir yıl evli kalma şartına odaklanılması sebebiyle, anlaşmalı boşanmanın genel koşullarına ayrıntılı biçimde değinilmeyecek; yalnızca söz konusu koşulların genel çerçevesi çizilecektir. Anlaşmalı boşanma, esas itibarıyla tarafların iradelerine dayanan bir hukuki kurum olarak değerlendirilmektedir; ancak, bu mekanizma yalnızca taraf iradelerinin beyanı ile sınırlı olmayıp, aile yapısının korunması ve özellikle çocukların yüksek yararının gözetilmesi amacıyla yargısal denetim sürecini de kapsamaktadır. Bu çerçevede, boşanmaya ilişkin iradelerin taraflar arasında uyumlu ve örtüşür nitelikte olması ön koşul olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu uyum, davanın açılmasından önce de oluşabileceği gibi, dava sürecinin başlaması sonrasında da meydana gelebilmektedir. Mevzuat, tarafların birlikte mahkemeye başvurması ile bir eşin diğerinin açtığı davayı kabul etmesi durumları arasında herhangi bir ayrım öngörmemekte; her iki olasılıkta da evlilik birliğinin temelinden sarsıldığı kabul edilerek yargısal değerlendirme sürecine zemin hazırlamaktadır.¹⁶

Asgari bir yıllık evlilik süresi şartını sağlayan eşlerin birlikte başvurmaları veya açılan davanın kabul edilmesi durumunda, evlilik birliğinin temelinden sarsıldığı yönünde ayrıca bir ispat faaliyeti yürütülmesine gerek yoktur. Hâkim, yalnızca tarafların özgür iradeleriyle hareket edip etmediklerini değerlendirir. Hâkim bu değerlendirmesini yapılırken Türk Medeni Kanunu'nun 4. maddesinde düzenlenen takdir yetkisi çerçevesinde hareket eder. Hâkim, tarafların irade beyanlarının sağlıklı olmadığını tespit ederse, boşanma kararı

¹⁶ Aydın Zevkliler, Emre Cumalıoğlu/Mehmet Beşir Acabey, *Medeni Hukuk III Aile Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2024, s. 285.

veremez. Tarafların mahkeme huzurunda dinlenmesi kamu düzenine ilişkin olup, bu koşulun re'sen gözetilmesi zorunludur.¹⁷

Son olarak, boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumuna ilişkin olarak taraflar arasında varılan anlaşma, hâkimin denetimine tabidir. Hâkim, tarafların ve çocukların yararını gözeterek protokolde gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir.¹⁸ Ancak bu değişikliklerin geçerlilik kazanabilmesi, tarafların açık rızasına bağlıdır. Tarafların hâkimin müdahalelerine onay vermemesi durumunda, boşanmanın fer'i sonuçları üzerinde anlaşma sağlanmış sayılmaz ve anlaşmalı boşanmanın gerçekleşmesi mümkün olmaz.

C. Evlilik Birliğinin En Az Bir Yıl Sürmüş Olması Şartının Amacı ve Hukuki Niteliği

Anlaşmalı boşanma için öngörülen bir yıllık evlilik süresi şartı, yasa koyucu tarafından evliliğin yeterince olgunlaşmadan sona erdirilmesini önleme amacıyla getirilmiştir. Bu düzenlemeyle, özellikle aceleyle verilen boşanma kararlarının önüne geçilmesi, taraflara evliliklerini gözden geçirme ve aldıkları boşanma kararını yeniden değerlendirme fırsatının verilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle, evlilik kurumunun ciddiyetinin korunması ve kısa süreli evliliklerin anlaşmalı şekilde sona erdirilmesinin önüne sınırlı da olsa bir engel konulmuştur.¹⁹ Kanun koyucunun bu amaca sahip olduğu Meclis görüşmelerinde eşlerin evlilik birliği içerisinde birbirlerine uyumlu olup olmadıklarını anlayabilmeleri için bir yıllık sürenin elzem olduğunun vurgulanmasından da anlaşılmaktadır. Anlaşmalı boşanma davası açabilmek için gerekli olan bir yıl evli kalma şartının aynı zamanda gerçekten evlenmek istemeyen ve fakat evliliğin sağlayacağı birtakım sonuçlardan (vatandaşlık vb. gibi) yararlanmak isteyen kişilerin

¹⁷ Özdemir, s. 180, Seçer, s. 262.

¹⁸ Y. 2 HD. 2004/9760 E., 2004/11194 K., 04.10.2004 T.; Y. 2 HD. 2006/20740 E., 2007/9728 K., 11.06.2007 T.; Y. 2 HD. 2009/21191 E., 2010/479 K., 013.01.2010 K., Y. 2 HD. 2015/15762 E., 2016/7531 E., 13.04.2016 T.; Y. 2 HD. 2005/3668 E., 2005/5523 K., 06.04.2005 T. (Lexpera İçtihat Bankası).

¹⁹ Süleyman Yılmaz, *Medeni Hukuk Cilt III Aile Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 203; Tekin, s. 76.

yapacağı sözde evlilikleri de engelleyici bir rol oynayacağından da söz edilmektedir.²⁰

Doktrinde ise anlaşmalı boşanmada evlilik birliğinin en az bir yıl sürmüş olması şartının gerekli olup olmadığı tartışmalıdır. Bir görüşe göre; eşlerin evliliğin uyum sürecini atlatmadan fevri kararlarla boşanma kararı almalarını engelleyecek, eşlere sorunları hakkında düşünme şansı veren bu şart mantıklı ve yerindedir.²¹ Başka bir görüş²² ise söz konusu bir yıllık sürenin evlilik kurumunun ciddiyeti ile bağdaşmayacak, kanun koyucunun yukarıda anılan amaçlarının gerçekleşmesini sağlayamayacak derecede kısa olduğunu iddia etmektedir.

Aksi bir görüş ise tarafların iradelerine üstünlük tanıyarak ve söz konusu evlilik birliğinin en az bir yıl sürmesi şartının aranmasının haklı ve yerinde olmadığını vurgulamaktadır.²³ Kanaatimizce de tarafların evliliğin devam etmemesi yönündeki iradelerini görmezden gelen, net belirlenmiş bir süre ile sınırlı olarak eşlerin birbirlerini tanımalarını, uyum göstermelerini bekleyen TMK m. 166/f.3 düzenlemesi yerinde değildir. Taraflar bir yıllık süre geçmeden de birbirleriyle uyumlu olmadıklarını anlayabilir ve bu yönde hareket etmek isteyebilirler. Kanunen getirilen bu sınırlandırma eşleri hızlı ve pratik şekilde gerçekleşecek anlaşmalı boşanma yoluyla değil başka gerekçelerle boşanma davası açmak zorunda bırakmaktadır. Kanunu dolanmaktan ve zaman kaybından başka bir sonuca hizmet etmeyen evliliğin asgari bir yıl sürmesi şartı, bu çalışmada da değerlendirilecek karşılaştırmalı hukuk analizi doğrultusunda tekrar gözden geçirilmelidir.

²⁰ 743 Sayılı Türk Kanunu Medenîsinin Bazı Maddelerinin ve 818 Sayılı Borçlar Kanunu'nun 49 ncu Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/392) s.1.

²¹ Ahmet Ayar, "Evliliğin Sona Ermesi", *Aile Hukuku*, Editörler: Şebnem Akipek Öcal, Hayrunnisa Özdemir, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2024, s. 145.

²² Bilge Öztan, "3444 Sayılı Kanunla Getirilen Değişikliklerden Sonra Medeni Kanun'un 134. Maddesi", *Prof. Dr. Haluk Tandoğan'ın Hatırasına Armağan*, Ankara, 1990, s. 131.

²³ Özdemir, s. 121-123; Kırbaş, s. 23; Tekin, s. 77.

Bu sürenin, evlilik birliği fiilen sona ermiş taraflar bakımından boşanma sürecini gereksiz şekilde uzattığı; bireylerin kişisel kararlarına devlet tarafından ölçüsüz müdahale teşkil ettiği dikkate alınmalıdır. Nitekim birçok durumda taraflar boşanma iradelerinde kesin olup tüm koşullarda anlaşmış olsalar dahi, yalnızca sürenin dolmamış olması nedeniyle boşanma kararı verilememekte; bu durum yargının iş yükünü artıran, tarafları şekli süreçlerle oyalayan bir uygulama alanı yaratmaktadır.

Anlaşmalı boşanma davası açabilmek için en az bir yıl evli kalma şartının hukuki niteliği de doktrinde tartışmalıdır. Bir görüşe göre²⁴, söz konusu bir yıl HMK m. 114/f.2’de anılan dava şartlarındandır. Dolayısıyla hâkim dava şartının gerçekleşip gerçekleşmediğini re’sen dikkate alacak ve şartın gerçekleşmediği durumlarda davayı usul eksikliği sebebiyle reddedecektir. İşin esasına girmeden usulden reddin gerçekleşmesi durumunda davanın tekrar açılması mümkün olacaktır. Anlaşmalı boşanma davası, bir yıllık süre dolmadan dava açılmış ve fakat sürenin tamamlanmasına kısa bir süre kalmışsa, hâkimin davayı reddetmek yerine duruşmayı bir yıllık süre tamamlandıktan sonraki bir tarihe bırakmasının sadece süre nedeniyle davayı reddetmemesinin usul ekonomisi açısından daha uygun olacağı doktrinde belirtilmiştir.²⁵

Bununla birlikte, dava şartının eksikliği, mahkemece davanın esasına ilişkin inceleme öncesinde fark edilmemiş, taraflarca ileri sürülmemiş, ancak hüküm kurulmadan önce giderilmiş ise, söz konusu eksiklik sebebiyle davanın usulden reddine imkân bulunmamaktadır (HMK m. 115/3). Bu bağlamda, anlaşmalı boşanma davasının açıldığı sırada, evliliğin bir yılını tamamlamamış olması ve yargılama sürecinde bu durumun gözden kaçması, hüküm öncesinde eksikliğin giderilmesi durumunda hâkimin davayı usul yönünden reddetmesini engellemekte ve boşanmaya karar vermesini mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, Yargıtay’ın geçmiş tarihli içtihatlarında²⁶ da desteklenmişse de daha

²⁴ Ayar, s. 146; Yılmaz, s. 204; Tekin, s. 78.

²⁵ Özdemir, s. 126; Erdem/ Makaracı Başak, s. 134. Bu durumda da davanın reddedilmesi gerektiğine ilişkin karşı bir görüş için bkz.: Yılmaz, s. 204.

²⁶ Y. 2. HD. 2003/2269 E., 2003/3453 K., 13.03.2003 T. (Lexpera İctihat Bankası).

güncel kararlarında²⁷ Yargıtay, bir yıllık süreyi yalnızca bir dava şartı olarak değil, evlilik birliğinin temelinden sarsıldığına ilişkin kanuni karinenin önemli bir unsuru olarak değerlendirmektedir.

Yargıtay verdiği başka kararlarda²⁸ ise bir yıllık süre tamamlanmadan açılan anlaşmalı boşanma davalarının tümünden reddetmeyip, davaya devam edilmesini ve taraflarca ortaya konulan delillerin toplanması suretiyle TMK md.166/f. 1-2'nin şartlarının bulunup bulunmadığının araştırılmasını ve sonucuna göre karar verilmesi gerektiğini ifade etmişti.²⁹ Yargıtay'ın bu görüşü doktrinde tartışmalara yol açmış; bir yıllık sürenin tamamlanmadığı durumlarda mahkemenin derhal ret kararı vermesi gerektiğini ileri süren bir görüşün³⁰ karşısında anılan uygulamayı yerinde bulup anlaşmalı boşanamayan eşlerin boşanma iradelerini çekişmeli yargıda sadece TMK m. 166 ile sınırlı tutulmasını eleştiren bir görüş³¹ de mevcuttur.

Doktrindeki mevcut tartışmalara ve Yargıtay'ın birbiriyle çelişen kararlarına 2019 yılında Yargıtay Hukuk Genel Kurulu verdiği bir kararla son noktayı koymuştur. Bu karara³² göre anlaşmalı olarak açılan boşanma davasında boşanma kararı verilebilmesi için ilk koşul; evlilik

²⁷ “... Kanun maddesinde öngörülen evliliğin bir yıl sürmüş olması koşulu, dava şartı (HMK md.114) olmayıp, yasada gösterilen eşlerin birlikte başvurmaları, ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi durumuyla birlikte, birliğin temelinden sarsılmış sayılacağına ilişkin yasal karinenin temel unsurudur. Bu nedenle bir yıllık sürenin dava açıldığı tarihte mevcut olması gereklidir. Dava açıldıktan sonra bir yıllık sürenin gerçekleşmesi de, açıklanan yasal karinenin oluşması için yeterli değildir.” Y. 2. HD. 2016/16989 E., 2018/553 K., 15.01.2018 T. Y. 2. HD. 2014/11460 E., 2014/22616 K., 13.11.2014 T. Aynı yönde bkz.: Y.2.H.D., 2014/11460 E., 2014/22616 K., 13.11.2014 T. (Lexpera İçtihat Bankası).

²⁸ Y. 2. HD. 2015/19968 E., 2015/21895 K., 19.11.2015 T.; Y. 2. HD. 2007/5277 E., 2008/2323 K., 26.02.2008 T.; Y. 2. HD. 2007/1911 E., 2007/15180 K., 07.11.2007 T., Y. 2. HD. 2007/16486 E., 2008/16566 K., 03.12.2008 T. (Lexpera İçtihat Bankası).

²⁹ Aynı yönde Baygın/Nar, s. 323.

³⁰ Dural/ Öğüz/ Gümüş, s.127.

³¹ Özdemir, s. 149-149.

³² Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2017/1941 E., 2019/475 K., 18.04.2019 T. (Lexpera İçtihat Bankası).

birliğinin en az bir yıl sürmesidir ve bu koşulun tamamlanmadığı durumlarda hâkimin diğer şartları incelemeden boşanma davasını doğrudan reddetmesi gerekir.

Anlaşmalı boşanma kurumunun Türk Medeni Hukuku içindeki yeri ve işlevi ortaya konduktan sonra, bu kurumun normatif sınırlarının Anayasa çerçevesinde nasıl belirlendiği sorusu önem kazanmaktadır. Zira anlaşmalı boşanmanın yalnızca medeni hukuk bağlamında değil, aynı zamanda temel hak ve özgürlükler rejimi bakımından da değerlendirilmesi, bireylerin özel yaşamlarına ilişkin karar alma özgürlükleriyle aile kurumunun korunması arasında kurulan anayasal dengeyi anlamak açısından gereklidir. Bu bağlamda, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Anayasa Mahkemesi kararının anayasal ilkeler ışığında nasıl değerlendirildiği ve anayasal değerler arasında kurulan dengenin niteliği tartışılacaktır.

II. Anayasa Mahkemesi'nin 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 166/f.3'te Yer Alan Evlilik Birliğinin En Az Bir Yıl Sürmüş Olması Şartının Anayasa'ya Aykırılığı İtirazının Esasına İlişkin Değerlendirmesi

Ankara 18. Aile Mahkemesi, Türk Medeni Kanunu'nun 166/3. maddesinde öngörülen, evlilik birliğinin en az bir yıl sürmüş olmasını şart koşan düzenlemenin, Anayasa'nın 5., 10., 14., 17. ve 41. maddeleri ile uyumlu olmadığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi nezdinde somut norm denetimi talebinde bulunmuştur. Somut norm denetimine başvuran mahkeme, söz konusu hükmün kişi iradesini sınırladığını, temel hak ve özgürlüklerin kullanımını ve eşitlik ilkesinin gerçekleştirilmesini önemli ölçüde güçleştirdiğini ileri sürmüştür. Buna göre, taraflarca fiilen sona erdirilen evliliklerin hukuken hâlâ geçerli sayılması, özellikle bir yıllık sürenin tamamlanmadığı durumlarda, bireyleri boşanma talebinde bulunabilmek için farklı prosedürlere başvurmaya ve uzun yargılama süreçlerine katlanmaya zorlamaktadır.

Anayasa Mahkemesi, 30 Mayıs 2024 tarihinde, Türk Medeni Kanunu m. 166/f.3'te öngörülen evlilik birliğinin en az bir yıl sürmesi şartının Anayasa'ya aykırılığı iddiasını oy çokluğuyla reddetmiştir. Başvuru, Anayasa'nın 5., 10., 14., 17. ve 41. maddelerine dayandırılmış

olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi incelemesini 30 Mart 2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un³³ 43. maddesi uyarınca yalnızca Anayasa'nın 13. ve 20. maddeleri çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin değerlendirmesi bu maddelerle sınırlı kalmışsa da bu çalışmanın konusunun kapsamı gereği, Anayasa'nın 10. ve 17. maddeleri bağlamında da değerlendirme yapılacaktır.

Anayasa'nın 20. maddesi "özel hayatın gizliliği" başlığı altında, herkesin özel ve aile hayatına saygı gösterilmesini talep etme hakkını güvence altına almaktadır. Özel hayat kavramının belirli bir tanımı olmamakla birlikte, esas olarak korunan hukuki değer kişisel özerkliktir. Özel hayata saygı hakkının kapsamı, bireyin kişiliğini geliştirme ve özgürce gerçekleştirme kapasitesi temel alınarak belirlenir. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru kararlarında³⁴, bu hakkın herkesin müdahalelerden uzak ve kendine özel bir ortamda yaşama hakkını kapsadığını ve kişiliğin serbestçe gelişimiyle uyumlu çeşitli hukuki menfaatleri de içerdiğini ifade etmiştir.

Evliliğin kurulması kadar sona erdirilmesi de özel hayat ve aile hayatına saygı hakkıyla doğrudan ilişkilidir.³⁵ Bu bağlamda, eşlerin birlikte başvurusu veya bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde evlilik birliğinin temelinden sarsılmış sayılmasına ilişkin karinenin geçerliliğini evliliğin üzerinden bir yıl geçmiş olmasına bağlayan düzenleme, söz konusu hakkın kullanımını sınırlandırmaktadır. Bu sınırlamanın Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen usule uygunluk ölçütlerini karşılayıp karşılamadığı tartışma konusudur. Özel hayat ve aile hayatına saygı hakkının sınırlanması ancak kanunla, Anayasa'da öngörülen sınırlandırma gerekçelerine uygun ve ölçülü biçimde gerçekleştiğinde Anayasa'ya uygun olacaktır.

³³ RG. 03.04.2011, s. 27894.

³⁴ Serap Tortuk, B. No: 2013/9660, 21.01.2015, §§ 31-36; Bülent Polat, B. No: 2013/7666, 10.12.2015, §§ 61-63; Tefik Türkmen [GK], B. No: 2013/9704, 03.03.2016, §§ 50-52; Ata Türkeri, B. No: 2013/6057, 16.12.2015, §§ 30-32.

³⁵ AYM, 2023/116 E., 2024/56 K., 22. 02. 2024, § 17. (RG. 19. 04. 2024, s. 32522).

TMK m. 166/f.3'teki düzenleme, şeklen kanunilik şartını karşılamakla birlikte, kanuniliğin gerektirdiği öngörülebilirlik ve hukuk güvenliğini zedelememe şartını da sağladığı Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmiştir. Hüküm, boşanma kararının verilmesi için gerekli koşulları net ve açık biçimde ortaya koyması sebebiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kanunilik ilkesine uygun bulunmuştur.³⁶

Özel hayat ve aile hayatına saygı hakkının sınırlanması kapsamında Anayasa m. 20/f.2'de belirtilen sınırlandırma gerekçeleri milli güvenlik, kamu düzeni ve suç işlenmesinin önlenmesi olup, TMK m. 166/f.3'teki sınırlama bu gerekçelerle değil, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve aile kurumunun düzenlenmesi amacıyla yapılmıştır. Kanunilik ilkesine uygun olsa da düzenlemenin ölçülü olması zorunludur; ölçülülük ilkesi elverişlilik, gereklilik ve orantılılık boyutlarıyla değerlendirilmektedir.³⁷

Ölçülülük ilkesi elverişlilik, gereklilik ve orantılılık alt başlıkları altında değerlendirilmektedir. Anlaşmalı boşanma davası açabilmek için en az bir yıl evli kalma şartının Anayasa'nın 41. maddesinde de düzenlenen ailenin korunması ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Anayasa Mahkemesi kararında, anılan hükmün evliliklerin yaygınlaştırılması ve kolaylaştırılması amacına hizmet ettiğini vurgulamıştır.³⁸ Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa m. 41'in gerekçesine ilişkin yorumu kabul edilse dahi evlilik yapmak kadar evliliği sonlandırmanın en temel insan hakları arasında olduğu unutulmamalıdır. Evliliğin sürdürülmesi ve böylelikle aile kurumunun ayakta tutulmaya çalışılması bireysel özgürlükler dikkate alındığında her koşulda kabul edilebilecek bir amaç olmaktan uzaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı incelemede TMK m. 166/f.3'te yer alan sınırlamanın meşru amacın gerçekleştirilmesi için elverişli, bir yıl evli kalma şartının kanun koyucunun takdir yetkisi kapsamında başvurabileceği araçlardan olduğu ve gereklilik kriterini karşıladığı³⁹,

³⁶ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, § 16.

³⁷ AYM, 2020/82 E., 2021/20 K., 18. 03. 2021, § 15. (RG. 11. 06. 2021, s. 31508).

³⁸ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, § 19.

³⁹ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, § 23.

eşlerin evlilik birliğinin bir yıl sürmediği durumlarda Türk Medeni Kanunu'nda belirtilen diğer boşanma sebeplerini kullanarak boşanma hakkına sahip olmaları nedeniyle söz konusu düzenlemenin bireylere orantısız bir külfet yüklediğinden bahisle ölçülü⁴⁰ olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu gerekçelerle Anayasa Mahkemesi anlaşmalı boşanma davası açılabilmesi için gerekli olan en az bir yıl evli kalma şartının Anayasa'nın 13. ve 20. maddelerine aykırı olmadığına karar vererek, somut norm denetimi talebini oy çokluğu ile reddetmiştir.⁴¹

III. Anayasa Mahkemesi'nin Kararının Değerlendirilmesi

Anayasa Mahkemesi kararında çoğunluk ve azınlık oyları arasında belirgin anayasal yorum farklılıkları mevcuttur. Çoğunluk görüşü, anlaşmalı boşanma kurumuna ilişkin sınırlamanın, evlilik birliğinin korunması ve toplum yararı ilkeleri çerçevesinde anayasal olarak meşru ve gerekli olduğu kanaatini benimsemekte; bu doğrultuda, evliliğin korunmasına yönelik kamu yararının temel haklar üzerindeki sınırlandırma yetkisini haklı kıldığı değerlendirmesi yapmaktadır.⁴² Buna karşılık azınlık görüşü, bireylerin özel hayat ve evlenme özgürlükleri bağlamında temel hak ve özgürlüklerin gereksiz ve orantısız şekilde sınırlandırılmaması gerektiği kanaatindedir.⁴³ Azınlık oyları, evlilik bir yılını doldurmadan anlaşmalı boşanmanın yasaklanmasının, bireylerin özerklik alanına haksız bir müdahale teşkil ettiğini savunmakta ve bu müdahalenin anayasal ölçütler açısından meşruiyetini sorgulamaktadır. Bu görüş ayrımı, temel haklar ile kamu yararı arasında anayasal hakların dengeleme sürecine ilişkin farklı hukukî yaklaşımları ve yorumları ortaya koymakta; dolayısıyla, kararın anayasal çerçevede anlaşmalı boşanma kurumunun sınırlandırılmasına ilişkin değerlendirmeleri bakımından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Kararın gerekçesi ve karşı oy yazılarındaki ayrışma, anayasal yorumda çoğunluk yaklaşımının varlığını ve temel hak sınırlandırmalarına ilişkin yorum farklılıklarının hukukî tartışmalar

⁴⁰ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, § § 24-25

⁴¹ Engin Yıldırım ve Yıldız Seferinoğlu ise Mahkeme'nin görüşüne katılmamıştır.

⁴² AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, § § 24-25.

⁴³ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy gerekçesi.

içindeki yerini göstermesi bakımından ayrıca değerlendirilmeye değerdir.

A. Temel Haklar ve Özgürlükler Açısından

Anayasa hukukunda bireyin özerkliği, özel hayatına ve aile ilişkilerine dair kararları özgürce verebilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Anayasa'nın koruma altına aldığı temel hak ve özgürlükler, sadece devlete karşı değil, aynı zamanda yargı süreçlerinde ortaya çıkabilecek orantısız sınırlamalara karşı da bireyi korumayı amaçlar. Bu bağlamda, anlaşmalı boşanma gibi tarafların ortak iradesine dayanan bir hukuki sürece şekli şartlarla sınırlama getirilmesi, bu özgürlüğün kapsamı açısından tartışma yaratmaktadır.⁴⁴ Özellikle bireyin aile yaşamı üzerindeki tasarruf serbestisinin, devletin müdahalesine karşı korunması gerektiği hem içtihatlarda hem de doktrinde sıkça vurgulanmaktadır.⁴⁵

Temel haklara yapılan sınırlamaların anayasal meşruiyetini belirleyen en önemli ilke orantılılıktır. Bir sınırlamanın orantılı sayılabilmesi için, amaca ulaşmak bakımından elverişli, gerekli ve ölçülü olması gerekir. Bu ilke hem Anayasa Mahkemesi hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında temel bir kriter olarak benimsenmiştir. Anlaşmalı boşanma davası açabilmek için evliliğin en az bir yıl devam etmiş olması şartı, her ne kadar evliliğin “aceleyle” sona erdirilmesini önlemeye yönelik bir amacı gerçekleştirmeye yönelikse de tarafların iradelerinin tam ve açık şekilde uyduğu durumlarda bu şartın zorunlu tutulması, gereklilik ve ölçülülük ilkeleri yönünden sorgulanmaya açıktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de benzer şekilde, temel haklara getirilen sınırlamaların orantılı olması gerektiğine işaret etmiş ve özellikle boşanma hakkı gibi temel aile haklarına ilişkin sınırlamalarda katı ve mutlak şartların uygulanmasının

⁴⁴ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin, 2022, s. 318-320; Bülent Tanör / Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta, 2019, s. 423-425; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, 2023, s. 167-170.

⁴⁵ Johnston ve diğerleri v. İrlanda, Başvuru Numarası: 9697/82; Bayraktar v. Türkiye, Başvuru Numarası: 27094/20.

hak ihlaline yol açabileceğini belirtmiştir.⁴⁶ Karara karşı oy kullanan Anayasa Mahkemesi üyeleri, gerekçelerinde bu noktaya dikkat çekmiş; tarafların özgür iradesine dayalı ve çocukların yüksek yararını da gözeten anlaşmalı boşanma hallerinde, bir yıllık evlilik süresinin aranmamasının hem birey özerkliği hem de yargının etkinliği bakımından daha uygun olacağını ifade etmişlerdir. Bu görüşlerde, bireyin aile ilişkileri üzerindeki tasarruf yetkisinin şekli engellerle sınırlandırılmasının, Anayasa'nın 17. ve 20. maddelerinde güvence altına alınan maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkı ve özel hayatın gizliliğinin korunması hakkı ile bağdaşmadığı savunulmuştur. Ayrıca, bu gibi şekli süre koşullarının yargı sistemine gereksiz başvurulara neden olduğu ve uyuşmazlık çözüm süreçlerini uzattığı da belirtilmiştir. Söz konusu karşı oylar, orantılılık ilkesinin ışığında, kamu yararı ile birey hakları arasında kurulması gereken dengeyi öne çıkarmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, bireyin evlilik birliğini sürdürüp sürdürmeme kararının özel hayatın bir uzantısı olduğunu ve bu çerçevede birey özerkliğinin önemli bir parçasını oluşturduğunu çeşitli kararlarında kabul etmiştir. Örneğin, 22.02.2024 tarihli kararında⁴⁷, boşanma davasının reddi sonrası *“üç yıl süreyle boşanma imkânı tanımayan”* TMK m. 166/4 düzenlemesini, özel hayatına uzanan orantısız müdahale olarak görmüş ve iptal etmiştir. Mahkeme gerekçesinde, *“evlilik birliğinin kurulmasının yanı sıra sona erdirilmesi de, özel hayat ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkıyla doğrudan ilişkilidir”* ifadesine yer vererek, birey özerkliğini şekli engellerle sınırlamanın anayasaya aykırı olduğunu ortaya koymuştur. Muhammet Seme⁴⁸ ve Nurcan Çelik ve Diğerleri⁴⁹ başvurularında uzun süren boşanma sürecinin yeniden evlenme/aile kurma iradesine hukuken müdahale oluşturduğu belirtilmiş; Sabire Güngör kararında⁵⁰ ise devletin boşanma süreçlerini

⁴⁶ H. W. v. Fransa, Başvuru Numarası: 13805/21; Handyside v. Birleşik Krallık, Başvuru Numarası: 5493/72; N. v. Finlandiya, Başvuru Numarası: 38885/02; Piotrowski v. Polonya, Başvuru Numarası: 8923/12.

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi 2023/116 E., 2024/56 K., RG. 19. 04. 2024, s. 32522.

⁴⁸ Başvuru Numarası: 2021/24581, 17. 09. 2024,

⁴⁹ Başvuru Numarası: 2022/22017, 14. 05. 2025.

⁵⁰ Başvuru Numarası: 2019/32487, 29. 02. 2024, RG. 08. 07. 2024, s. 3296.

makul sürede sonuçlandırma yükümlülüğü tanımlanmıştır. Bu kararlar, bireyin evlilik birliğine dair karar verme hürriyetinin anayasal özerkliğe doğrudan bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi'nin de evliliği sona erdirmeye iradesi açık ve ortak olan bireylerin, yalnızca sübjektif olarak belirlenmiş bir süre engeline takılmaları, bu özerklik alanına ölçüsüz bir müdahale olarak değerlendirdiği görülmektedir.⁵¹ Kısa sürede sonuçlanabilecek, daha az maliyetli anlaşmalı boşanma yolunun tıkanmasına⁵² yol açan bu kural, eşlerin farklı yollarla, gerçeğe aykırı taraf ve tanık beyanlarıyla, neredeyse kanunu dolanarak⁵³ boşanma çabası içerisine girmeye zorlamakta olduğu karşı oy gerekçelerinde ifade edilmiştir. Karşı oy gerekçelerinde tarafların evliliğinin bir yıldan kısa sürdüğü durumlarda da etkin bir denetim mekanizması ile tarafların vardıkları uzlaşmanın adalet ve hakkaniyet merkezine çekilebileceği de vurgulanmıştır.⁵⁴ Özellikle bir yıl içerisinde bertaraf edilemeyecek sorunların baş göstermesi durumunda tarafların anlaşmalı boşanma taleplerinin katı bir şekilde reddedilmesi Anayasa'nın 41. maddesinde düzenlenen ailenin ve bireylerin korunması amacıyla da çelişecektir.⁵⁵

Öte yandan Anayasa m. 10 dikkate alındığında söz konusu şartın ayrıca evli çiftleri, evliliklerinin devam sürelerine göre farklı muameleye tabi tuttuğu, bir yıldan uzun süren evliliklerde anlaşmalı boşanma imkânı sağlanırken bir yıldan kısa evliliklerde bu imkânı sahip olmadıkları anlaşılabacaktır. Oysaki evliliğin ne kadar sürdüğüne bakılmaksızın, tarafların uzlaşması halinde boşanma taleplerinin eşit bir şekilde değerlendirilmesi, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının doğal bir sonucudur.⁵⁶ Dolayısıyla TMK m. 166/f.3'te düzenlenen en az bir yıl evli kalma şartının Anayasa'nın 20. maddesinde düzenlenen özel hayata ve

⁵¹ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § 4; Sabire Güngör Kararı, § 55; Muhammed Seme Kararı, § 20; Nurcan Çelik ve Diğerleri Kararı, § 11.

⁵² AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § 5.

⁵³ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § § 8-9.

⁵⁴ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § 6.

⁵⁵ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § 7.

⁵⁶ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § 10.

aile hayatına saygı hakkının özüne dokunduğunu ve bu hakkı ölçüsüz bir biçimde sınırlandırdığı ve bahse konu sınırlamanın Anayasa'nın 13. maddesinde yer verilen ölçütlere uygun düşmediğinin altı çizilmiştir.⁵⁷

Anayasa Mahkemesi'nin kararında bağlantı kurmadığı Anayasa m. 17'ye de karşı oy gerekçesinde kendine yer bulmuştur. Kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme ve koruma hakkını güvenceye alan Anayasa m. 17, bireylerin kendi geleceklerine yön verme ve kişisel seçimlerini özgürce gerçekleştirebilmelerini de kapsamına almaktadır. Bir yıl evli kalma şartının bireylerin evliliklerini devam ettirip ettirme hususundaki iradelerini kısıtlamakta ve onları belirli bir süre evli kalmaya zorlamaktadır ve dolayısıyla Anayasa m. 17'ye de aykırıdır.⁵⁸

B. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Açısından

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği ret kararının karşı oy gerekçelerinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Babiarz v. Polonya⁵⁹ ve Ivanov ve Petrova v. Bulgaristan⁶⁰ kararlarına referans vererek⁶¹, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde düzenlenen özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının koruma altına alındığını ve boşanma davalarında tarafların anlaşmasına rağmen boşanma talebinin haklı gerekçelerle dayanmaksızın ve ölçüsüz bir şekilde reddedilmesinin AİHS m. 8 ihlali anlamına geleceğinin altı çizilmiştir.⁶²

Her ne kadar Babiarz v. Polonya kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. ve 12. maddelerinin ihlaline karar vermemişse de boşanma hakkının devletin keyfi veya katı şekli koşullarla engelleyemeyeceği ölçüde özel hayata saygı hakkı ile bağlantılı olduğunu dile getiren iki karşı oy gerekçesi mevcuttur. Buna göre karşı oy gerekçesinde yargıç András Sajó Avrupa İnsan Hakları

⁵⁷ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § 11.

⁵⁸ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşı oy Gerekçesi § 12.

⁵⁹ Başvuru Numarası: 1955/10.

⁶⁰ Başvuru Numarası: 15001/04.

⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin benzer bir kararı için bkz.: Piotrowski v. Polonya, Başvuru Numarası: 8923/12.

⁶² AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşıoy Gerekçesi § 13.

Sözleşmesi'nin (AİHS) kişiye evli kalmaya zorlanmama hakkı tanıdığını ve bu hakkın, diğer eşin evliliği sürdürme arzusuna üstün geldiğini ve AİHS'nin yeniden evlenme hakkını (madde 12) güvence altına aldığını, bunun da boşanma imkânını zorunlu olarak içerdiğini belirtir.⁶³ Diğer karşı oy gerekçesinin sahibi olan Yargıç Pinto de Albuquerque ise daha sosyolojik ve felsefi bir yaklaşımla hareket ederek; mahkemenin “fiilî yeni aile”yi (resmî olmayan birlikliklerde kurulan aileyi) yeterince dikkate almadığını belirtir ve boşanmayı engelleyen ahlaki ve dini gerekçelere dayalı Polonya hukukunu eleştirir. Devletin dini ya da ahlaki inançlara dayanarak yasa veya yargı yoluyla boşanmayı zorlaştırmasının, çoğulcu ve laik bir toplumda kabul edilemeyeceğini savunur. Yargıç Pinto de Albuquerque devletin, “kusurlu” eşi mali olarak sorumlu tutabileceği, ancak boşanmayı engelleyemeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁴

Sözün özü; boşanma gibi derin kişisel sonuçları olan bir sürecin, özellikle karşılıklı iradeye dayalı biçimde gerçekleştiği hâllerde, şekli engellerle sınırlandırılması bireyin anayasal özerkliğine ve özel hayatına müdahale anlamına gelebileceği dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla söz konusu Medeni Kanun düzenlemesi sadece iç hukuk normlarımız açısından değil Türkiye'nin usulüne uygun olarak yürürlüğe soktuğu uluslararası insan hakları belgeleri açısından da eleştiriye açık bir durum yarattığı görülmektedir.

C. Karşılaştırmalı Hukuk Açısından

1. İsviçre Hukuku

Türk Medeni Kanunu'nun kaynak metni olan İsviçre Medeni Kanunu'nda 2000 yılında yürürlüğe giren değişikliklerle birlikte boşanmada kusur ilkesi kaldırılmıştır.⁶⁵ Ayrıca anlaşmalı boşanmayı

⁶³ Başvuru Numarası: 1955/10, Yargıç András Sajó'nun Karşıoy Gerekçesi § 5 ve 18.

⁶⁴ Başvuru Numarası: 1955/10, Yargıç Pinto de Albuquerque'nun Karşıoy Gerekçesi §§ 19-20.

⁶⁵ BBl 1998 IV 3491 Schweizerisches Zivilgesetzbuch (Personenstand, Eheschliessung, Scheidung, Kindesrecht, Verwandtenunterstützungspflicht, Heimstätten, Vormundschaft, Ehevermittlung) Änderung vom 26. Juni 1998.

düzenleyen 111. maddesiyle tarafların iradelerine dayalı boşanma hakkı da tanınmıştır. İsviçre Medeni Kanunu madde 111'e göre, eşlerin ortak başvurusu üzerine ve boşanma protokolünde temel konular üzerinde anlaşmaları hâlinde mahkeme, boşanma kararı verebilmektedir.⁶⁶ Evliliğin kurumsal niteliği ve eşlerin korunması göz önünde bulundurularak, yasa koyucu belirli bir şekli sınırlama da öngörmüştü. Buna göre; ZGB madde 111, fıkra 2'nin 2000 yılında yürürlüğe giren halinde taraflara iki aylık bir düşünme süresi verilmesini ve bu sürenin sonunda boşanma iradelerinin ve yapılan anlaşmanın açıkça ve yazılı olarak onaylanmasını öngörmekteydi.⁶⁷

Düşünme süresi kavramı, doktrinde ve uygulamada eleştirilmiştir.⁶⁸ Özellikle, eşlerin uzun süredir ayrı yaşadığı durumlarda, boşanma talebinde bulunduklarında bu düşünme süresi için büyük ölçüde anlamını yitireceği vurgulanmıştır. Yeni boşanma hukukunun yürürlüğe girmesinden sadece 15 ay sonra, Ulusal Yasama

Değişiklikler yürürlüğe girmeden önce İsviçre Hukukunda yapılan tartışmalar için bkz.: Monika Binkert, "Die Stellung der Frau in der Scheidungsrechtsrevision", *Aktuelle Juristische Praxis*, 1993, ss. 1357-1363; Verena Bräm, "Tendenzen der Scheidungsrechtsrevision", *Schweizerische Juristen-Zeitung*, 86/1990, ss. 257-264.

⁶⁶ Daniel Steck, "Die Praxisentwicklung zu den Scheidungsgründen", *Die Praxis des Familienrechts*, 2004, s. 208; Stephan Wolf, "Die Scheidung auf gemeinsames Begehren in Italien und in der Schweiz Gemeinsamkeiten und Unterschiede", *Privatrecht im Spannungsfeld zwischen gesellschaftlichem Wandel und ethischer Verantwortung Beiträge zum Familienrecht, Erbrecht, Persönlichkeitsrecht, Haftpflichtrecht, Medizinalrecht und allgemeinen Privatrecht Festschrift für Heinz Hausheer zum 65. Geburtstag*, Herausgegeben von: Thomas Geiser, Thomas Koller, Ruth Reusser, Hans Peter Walter, Wolfgang Wiegand, Stämpfli Verlah AG Bern, 2002, s. 290; Verena Bräm, "Die Scheidung auf gemeinsames Begehren, die Wechsel der Verfahren (Art. 111-113, 116 ZGB) und die Anfechtung der Scheidung auf gemeinsames Begehren (149 ZGB)", *Aktuelle Juristische Praxis*, 1999, s. 1512.

⁶⁷ Wolf, ss. 293-294; Bräm, *Aktuelle Juristische Praxis*, s. 1514.

⁶⁸ Peter Liatowitsch, "Wieviel prozessuale Autonomie benötigen die Parteien im neuen Scheidungsrecht? Einige verfahrenstaktische und prozessuale Überlegungen zur Scheidung auf gemeinsames Begehren", *Aktuelle Juristische Praxis*, 1999, s. 1604.

Meclisi (Nationalrat), Konfederasyon Yürütme Kurulu'nu (Bundesrat), mahkemeler ve avukatlar arasında yeni düzenlemeye ilişkin memnuniyet anketi yapmaya davet etmiş, buna göre ZGB'nin ankete göre revize edilmesini istemiştir. Konfederasyon Yürütme Kurulu'nun Mayıs 2005 tarihli raporuna göre, uygulamada görevli uzmanların %73'ü (avukatların %76'sı, mahkemelerin %66'sı) yasa değişikliğini desteklemiş, yalnızca %23'ü mevcut düzenlemenin devamından yana görüş bildirmiştir. Ulusal Yasama Meclisi üyesi Erwin Jutzet tarafından Haziran 2004'te sunulan yasa değişikliği teklifi sonucunda, 25 Eylül 2009 tarihli Federal Yasa ile düşünme süresinin kaldırılmasına karar verilmiştir.⁶⁹ Konfederasyon Yürütme Kurulu'nun 14 Aralık 2009 tarihli kararı uyarınca, bu yasa değişikliği 1 Şubat 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁷⁰ Düşünme süresinin kaldırılması sürecinde ifade edilen endişeler ve alternatif öneriler⁷¹ dikkate alınmamıştır. Parlamentodaki görüşmeler sırasında defalarca düşünme süresi kaldırılmış olsa bile, mahkeme tarafından yapılacak duruşmalar sayesinde, bir tarafın baskı altında ya da aceleyle boşanma veya anlaşmayı kabul etmesi yine de engellenebileceği vurgulanmıştır.⁷² İsviçre Medeni Kanunu'nda aile hukuku reformundan on yıl geçtikten sonra böylesi köklü değişiklikler yapılması, yapılan reformun yürürlüğe girdiği anda daha eskimiş olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. 2004 ve 2009/2010 yıllarındaki iki kısmi reform sonucunda, anlaşmalı boşanmanın önündeki iki şekli engel önemli ölçüde azaltılmış (ZGB 114/115 maddelerinde ayrılık süresinin iki yıla indirilmesi) veya tamamen kaldırılmıştır (ZGB 111

⁶⁹ BBl 2008, 1959 Parlamentarische Initiative Obligatorische Bedenkfrist und Artikel 111 ZGB Bericht der Kommission für Rechtsfragen des Nationalrates vom 16. November 2007; BBl 2009, 6661 f. Zivilgesetzbuch (Bedenkzeit im Scheidungsverfahren auf gemeinsames Begehren) Änderung vom 25. September 2009.

⁷⁰ Heinz Hausheer/ Daniel Steck, "Eheverträge und Scheidungsvereinbarungen – mehr Privatautonomie bei verstärkter Inhaltskontrolle ein dringendes Reformanliegen?", *Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins*, 144/2008, s. 944.

⁷¹ Bericht BJ Bedenkzeit, 3 f.

⁷² Amherd'in görüşü, AmtlBull NR 2009, 288; Gadien'in görüşü, AmtlBull NR 2009, 287; Widmer'in görüşü, AmtlBull NR 2009, 288. Ayrıca Federal Konsey'in görüşü için bkz: die Stellungnahme BR Bedenkfrist, 1975 f.

uyarınca iki aylık düşünme süresinin kaldırılması).⁷³ Böylelikle, yasa koyucunun başlangıçtaki tasarımının temel dayanak noktalarından biri büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve boşanma hukukundaki reformun temel fikirlerinden biri esnetilmiştir. Yasa koyucunun evliliğin kurumsal korumasını boşanma hukukunda da sürdürme niyeti, bugün artık yalnızca zayıflatılmış bir biçimde hayata geçirilebilmektedir. Bu durum toplumun ihtiyaçları karşısında ne yasa koyucunun ne de uygulamanın çok fazla direnemeyeceğini göstermektedir.

Böylelikle İsviçre hukukunda anlaşmalı boşanma, bireylerin aile hayatına ilişkin kararlarını makul sürede ve bürokratik engeller olmadan hayata geçirebilmelerini sağlayan bir araç olarak yapılandırılmıştır.⁷⁴ Bu çerçevede, evlilik birliğinin sona erdirilmesi için tarafların ortak iradesinin ve anlaşmalarının yeterli görülmesi, birey özerkliği ilkesine güçlü bir vurgu yapıldığını göstermektedir. Türk hukukunda yer alan 1 yıl evli kalma şartının aksine, İsviçre hukukunun ve uygulamasının sübjektif takdir yerine taraf iradesine öncelik tanıyan bir yaklaşım benimsediği görülmektedir.

2. Fransız Hukuku, Alman Hukuku, Avusturya Hukuku ve Avrupa Aile Hukuku Komisyonu Kuralları

Fransa'da 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren, eşlerin karşılıklı rızasıyla boşanma mümkündür. 1 Ocak 2005'te yürürlüğe giren reformla birlikte, eşlerin evlilik süresine bakılmaksızın, boşanma ve boşanmanın fer'î sonuçları üzerinde tam bir anlaşmaya varmış olmaları hâlinde, ortak başvuru yoluyla boşanma talebinde bulunabilmeleri mümkündür

⁷³ Daniel Steck / Urs Gloor, "Rückblick auf 10 Jahre neues Scheidungsrecht", *Die Praxis des Familienrechts*, 2010, s. 6.

⁷⁴ İsviçre Medeni Kanunu'ndaki bu düzenleme ile taraflara **geniş fakat sınırlı** bir usul özerkliği tanınmıştır. Elbette ki taraflarını kendi çıkarlarını gözeterek hareket edecekler ve fakat bu özerklik **kamu düzeni, çocukların menfaati ve korunmaya muhtaç eşler arası denge** gözetilerek sınırlandırılmaktadır. Böylelikle İsviçre boşanma hukukunda, özerklik ile devletin koruma fonksiyonları arasında bir denge kurulmuştur. Liatowitsch, s. 1605.

(bkz. *Code civil*, art. 230-232).⁷⁵ Ortak başvuru, burada evlilik birliğinin temelinden sarsılmasından bağımsız ve kendine özgü bir boşanma sebebi oluşturmaktadır. Boşanma davasına bakan hâkim, eşleri önce ayrı ayrı, sonra birlikte ve son olarak da avukatlarının huzurunda dinlemektedir. Bu süreçte hâkimin tespit etmesi gereken husus, eşlerin gerçekten boşanmak isteyip istemedikleri ve bu kararı özgür iradeleriyle verip vermedikleridir. Rızanın hem boşanma kararına hem de boşanmanın sonuçlarına ilişkin düzenlemelere yönelik olması gerekir. Bunun dışında hâkim, kendisine sunulan anlaşmanın çocukların menfaatlerini yeterli düzeyde gözetip gözetmediğini ve eşlerden birini açıkça dezavantajlı bir duruma düşürüp düşürmediğini de değerlendirmekle yükümlüdür. Bu koşulların sağlandığı ve tarafların rızasının özgürce verildiği hâllerde hâkim, boşanma kararını verir.

Fransa'da 2016 yılında gerçekleştirilen reform ile anlaşmalı boşanma prosedürü önemli ölçüde kolaylaştırılmıştır (*Code civil*, art. 229-1). Mahkeme denetimi yalnızca sınırlı durumlarda devreye girmektedir. Evliliğin süresine dair özel bir asgari süre şartı bulunmamaktadır. Bu durum, Fransız hukuk sisteminin bireysel iradeye ve özel hayatın gizliliğine verdiği önemi göstermektedir. Söz konusu düzenlemenin varlığı, boşanma hukukunun biçimsel kısıtlamalardan arındırılması ve pratik erişilebilirliğinin artırılması yönünde önemli bir tercihin göstergesidir. Bu değişiklikten önce taraflar mahkemeye başvurmak ve hâkim karşısına çıkmak zorundayken, yeni düzenleme ile boşanma süreci yargısal denetimden çıkarılarak daha pratik bir çerçeveye oturtulmuştur. Mevcut sistemde her iki eşin de süreci yürütebilmek için ayrı bir avukatla temsil edilmesi zorunludur. Önceki uygulamada eşlerin tek bir avukat aracılığıyla boşanmaları mümkündü; ancak mevcut düzenleme iki avukatın varlığını şart koşmaktadır. Ayrıca tarafların boşanmanın bütün koşulları üzerinde mutabakata varmaları gerekmektedir.⁷⁶

⁷⁵ Hugues Fulchiron, "The New French Divorce Law," *International Survey of Family Law*, 2005 (2005), s. 243.

⁷⁶ Bobby Harges, "Alternative Dispute Resolution in Divorce and Family Cases in France and the United States: What the Two Countries Can Learn from Each Other," *Loyola Law Review* 70, no. 1 (Fall 2023), s. 134; Margaret

Fransa'daki anlaşmalı boşanma sürecinin işleyişi şu şekilde özetlenebilir: Tarafların üzerinde anlaştığı hükümler avukatları tarafından düzenlenir ve karşılıklı olarak imzalanır. Ardından sözleşme noterlik makamına sunulur. Noter, belgenin yasal düzenlemelere uygunluğunu denetler ve herhangi bir eksiklik bulunmaması hâlinde anlaşmaya tarih koyarak boşanmayı kesinleştirir. Bu yöntemin geçerli olabilmesi için yerine getirilmesi gereken yasal şartlar vardır: eşlerin tüm boşanma koşullarında uzlaşmış olmaları, her iki eşin ayrı bir avukat tarafından temsil edilmesi, mutabakatın yazılı bir sözleşmeye dönüştürülmesi, en az on beş günlük bekleme süresinin sonunda taraflarca imzalanması, her iki avukatın imzalarıyla onaylanması ve son olarak noter tarafından uygunluk denetiminin yapılması. Noter tarafından onaylanan tarihle birlikte boşanma hüküm ve sonuçlarını doğurmaktadır.⁷⁷

Bununla birlikte bazı istisnai durumlarda anlaşmalı boşanma yoluna başvurulması mümkün değildir. Evlilikten doğan bir çocuğun, anne ve babası tarafından hâkim önünde dinlenme hakkı konusunda bilgilendirilmesinin ardından, bu hakkını kullanmak üzere hâkim tarafından dinlenmeyi talep etmesi hâlinde ya da eşlerden birinin vesayet gibi yargısal koruma altında bulunması halinde bu prosedür uygulanamaz.⁷⁸

Tüm sınırlamalara rağmen 2017 reformunun ardından Fransa'da anlaşmalı boşanma hızla yaygınlaşmıştır. Günümüzde Fransa'da boşanmaların yarısından fazlası bu yöntemle gerçekleştirilmektedir.⁷⁹ Yapılan araştırmalar, boşanma talebinde bulunan çiftlerin yaklaşık dörtte üçünün bu usulü olumlu değerlendirdiğini, %10'dan fazlasının ise çok olumlu bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, 2000'li yılların başında tüm boşanmaların yaklaşık %40'ını oluşturan kusura dayalı boşanmaların oranı 2020 itibarıyla %5-7 düzeyine gerilemiştir. Öte yandan, 2017 öncesinde mevcut olmayan yargı dışı

Ryznar, Angelique Devaux, "Voila: Taking the Judge out of Divorce," *Seattle University Law Review*, 42, no. 1 (Fall 2018), s. 164.

⁷⁷ Harges, s. 135; Ryznar/ Devaux, s. 165.

⁷⁸ Harges, s. 135; Ryznar/ Devaux, s. 165.

⁷⁹ Ryznar/ Devaux, s. 165.

boşanmaların toplam içindeki payı, yalnızca dört yıl içerisinde %55'in üzerine çıkmıştır.⁸⁰

Almanya'da ise anlaşmalı boşanma kurumu biçimsel olarak tanınmamakla birlikte, uygulamada bu olgunun mevcut olduğu konusunda tereddüt bulunmamaktadır. Alman Medeni Kanunu (BGB) yalnızca evlilik birliğinin temelinden sarsılması esasına dayanan boşanmayı tanımaktadır.⁸¹ BGB §1565 I' hükmüne göre, "Evlilik, eşler arasındaki ortak yaşamın artık mevcut olmaması ve eşlerin bu birliği yeniden kurmalarının beklenemeyeceği hallerde sona ermiş sayılır." Bu bağlamda, hâkimin evliliğin sona erip ermediği hususunda kanaat sahibi olması gerekir. Eşler henüz bir yıldır ayrı yaşamıyorlarsa, evlilik ancak diğer eşin kişiliğinden kaynaklanan nedenlerle evliliğin sürdürülmesinin başvuru sahibi için katlanılamayacak bir güçlük oluşturması hâlinde boşanabilir (BGB §1565 II). BGB §1566 hükmüne göre ise eşlerin bir yıldır ayrı yaşamaları⁸² ve her iki tarafın boşanma talebinde bulunması⁸³ veya taraflardan birinin boşanma talebine diğerinin onay vermesi⁸⁴ durumunda, evliliğin sona erdiği kesin karine olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, eşlerin üç yıl süreyle ayrı yaşamış olmaları hâlinde, karşı tarafın rızası aranmaksızın evliliğin sona erdiği yine kesin olarak varsayılır.⁸⁵ Burada "ayrı yaşama" sadece fiziksel olarak farklı evlerde ikamet etmeyi değil, aynı konut içerisinde ancak birbirinden bağımsız yaşam sürdürüyor olmayı da kapsamaktadır (BGB § 1567 I 2).⁸⁶ İlk karinede, evliliğin sona erdiğine dair varsayımın

⁸⁰ Harges, s. 136.

⁸¹ Weber, Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Herausgegeben von Franz Jürgen Säcker, Roland Rixecker, Hartmut Oetker, Bettina Limperg, Claudia Schubert, Verlag C.H. BECK München, 9. Auflage, 2022, BGB § 1565 Rn. 1.

⁸² Weber, Münchener Kommentar zum BGB, BGB § 1566 Rn. 2.

⁸³ Weber, Münchener Kommentar zum BGB, BGB § 1566 Rn. 13.

⁸⁴ Weber, Münchener Kommentar zum BGB, BGB § 1566 Rn. 15-16.

⁸⁵ Ilina Stefanovska, "Divorce by Mutual Consent in Comparative Law." *Iustinianus Primus Law Review*, vol. 5, no. 2, 2014, s. 11; Weber, Münchener Kommentar zum BGB, BGB § 1566 Rn. 34-37.

⁸⁶ Celia Caspary, "Voraussetzungen des Getrenntlebens innerhalb der Ehewohnung", *NJW-Spezial*, 2024, s. 324

yanında eşlerin karşılıklı rızası da aranmakta, bu rıza ortak bir başvuru ya da bir eşin talebine diğer eşin açık onayı ile gösterilebilmektedir. Bu durum, uygulamada anlaşmalı boşanmanın fiilen mevcut olduğuna işaret etmektedir.⁸⁷ Özellikle eşlerin bir yıl süreyle ayrı yaşamış olması ve bu dönemde karşılıklı rızanın bulunması hâlinde, hâkim boşanma sebebini veya evliliğin yeniden kurulma ihtimalini ayrıca araştırmaz. Bu çerçevede, karşılıklı rıza, evlilik birliğinin sona erip ermediğine ilişkin değerlendirmede mahkemenin işini kolaylaştıran bir unsur olarak rol oynamaktadır. Ancak ayrı yaşama olgusu, evliliğin sona erdiğine dair tartışmasız bir kanıt teşkil etmez; sadece bir karine niteliğindedir. Hâkim, evliliğin sona erdiği sonucuna ancak bu ayrı yaşamın karşılıklı rıza ile desteklenmesi veya ikinci karinede olduğu gibi üç yıllık fiili ayrılığın mevcut olması durumunda kesin olarak ulaşır.⁸⁸ Bu iki kesin karine, Alman Medeni Kanunu'nda düzenlenen iki istisna hükmüyle sınırlanmıştır. İlki, §1565 fıkra 2'de yer almakta olup, eşlerin henüz bir yıl ayrı yaşamadığı durumlarda, evliliğin sürdürülmesinin başvuruda bulunan eş açısından diğer eşin kişisel özelliklerinden kaynaklanan nedenlerle aşırı derecede ağır bir yük oluşturması hâlinde boşanma mümkün olabilmektedir.⁸⁹ İkinci istisna ise BGB §1568'de düzenlenmiştir. Buna göre, her ne kadar evlilik sona ermiş olsa da küçük çocukların yararı veya diğer eş açısından boşanmanın olağanüstü nitelikte ağır bir mağduriyet yaratacağı durumlarda, evliliğin korunması gerektiği yönünde istisnai bir durum söz konusu olabilir. Bu gibi durumlarda, başvuruda bulunan eşin menfaatleri de göz önünde bulundurulmakla birlikte, evliliğin sürdürülmesi daha uygun bir çözüm olarak değerlendirilebilir.⁹⁰

Alman aile hukukunun karakteristik bir yönü de idari boşanma usulünün tanınmamasıdır. Bu husus, BGB §1564'de açıkça ifade edilmiştir. Anılan hükme göre, *“Evlilik, yalnızca eşlerden birinin ya da her ikisinin başvurusu üzerine verilen bir mahkeme kararı ile sona erdirilebilir.*

⁸⁷ Stefanovska, s. 11.

⁸⁸ Stefanovska, s. 11.

⁸⁹ Weber, Münchener Kommentar zum BGB, BGB § 1565 Rn. 75-83.

⁹⁰ Stefanovska, s. 11, Weber, Münchener Kommentar zum BGB, BGB § 1566 Rn. 38; BGB § 1568 Rn.1-5.

Evlilik, karar kesinleştiği anda sona ermiş olur.”. Bu hüküm doğrultusunda, boşanma kararı yalnızca yargı makamlarınca verilebilmekte; noter, nüfus idaresi veya benzeri idari merciler eliyle boşanma mümkün değildir.⁹¹ Bu yönüyle Almanya, idari boşanmayı mümkün kılan Fransız hukukundan ayrılmaktadır.⁹²

Avusturya Hukukunda evlilik ilişkilerini düzenleyen **Evlilik Kanunu (Ehegesetz, EheG) § 55a’da** anlaşmalı boşanmayı iki temel ilke çerçevesinde ele almaktadır: Evliliğin sarsılması ilkesi (**Zerrüttungsprinzip**) ve anlaşmalı boşanma ilkesi (**Einvernehmlichkeitsprinzip**). **Evlilik birliğinin sarsılması ilkesi**, boşanma talebinin temelini, evliliğin onarılamaz şekilde bozulmuş olmasına dayandırır. Bu ilkeye göre, evlilik birliğinin en az altı ay boyunca fiilen sona ermiş olması ve tarafların karşılıklı olarak evliliğin devam ettirilemeyeceğini kabul etmeleri gerekmektedir. Böylece, boşanma talebinin dayandığı hukuki zemin, yalnızca sübjektif anlaşmazlıklar değil, evliliğin objektif olarak sürdürülemez hâle gelmiş olmasıdır. **Anlaşmalı boşanma** ise, boşanmanın yalnızca her iki eşin ortak bir başvurusu ve boşanmanın temel sonuçları üzerinde uzlaşmaya varması hâlinde mümkün olduğunu belirtir. Boşanmanın sonuçları; mal paylaşımı, nafaka yükümlülükleri, velayet ve kişisel ilişki düzenlemeleri gibi konuları kapsayan bir **sözleşme** ile yazılı olarak güvence altına alınmalıdır. Bu düzenleme, boşanmanın her iki taraf için şeffaf ve adil bir biçimde yürütülmesini sağlar ve olası uyuşmazlıkların önüne geçilmesine katkıda bulunur. Dolayısıyla, EheG § 55a çerçevesinde, anlaşmalı boşanma süreci, tarafların karşılıklı rızasına ve uzlaşma iradesine dayanır. Bu durum, sürecin daha hızlı, maliyet açısından daha düşük ve sosyal açıdan daha az yıpratıcı olmasını sağlamaktadır.⁹³

⁹¹ Weber, Münchener Kommentar zum BGB, BGB § 1564 Rn. 31.

⁹² Stefanovska, s. 11.

⁹³ Celine Hochrainer, Die Scheidungsfolgenvereinbarung nach § 55a Abs 2 EheG mit Schwerpunkt auf der Regelung der Obsorge, des Kontaktrechts und des Unterhaltes in Bezug auf gemeinsame Kinder, Masterarbeit, Eingereicht an der Universität Innsbruck, rechtswissenschaftliche Fakultät zur Erlangung des akademischen Grades, 2012, s. 10; Julia Fabia, Die verschiedenen Scheidungsmöglichkeiten in Österreich unter besonderer

Avrupa aile hukukunda bireyselleşme ve eşitlik temel yönelimlerdir. Ancak tam bir “Avrupa aile hukuku kodifikasyonu” ise kısa veya orta vadede mümkün gözükmemektedir.⁹⁴ Daha gerçekçi olan, ortak ilkeler üzerinden bir uyum süreci olduğu genel olarak kabul edilmektedir.⁹⁵ Avrupa Aile Hukuku Komisyonu (Commission on European Family Law – CEFL) da 2004 yılında boşanma hukukuna ilişkin ilke önerilerini yayımlamış ve bu yolla ulusal hukuk sistemlerinin uyumlaştırılmasına katkıda bulunmayı hedeflemiştir.⁹⁶ Anlaşmalı boşanma, boşanma ilkelerinin kaleme alındığı dönemde Avrupa Hukukunun ortak çekirdeğinde yer almamaktaydı. Taraf iradesi belirli ölçüde rol oynamakla birlikte, incelenen hukuk sistemlerinde kusura dayanmayan boşanmanın en yaygın sebebi, evlilik birliğinin temelden ve onarılamayacak şekilde sarsılmasıydı. Avrupa Aile Hukukunda baskın bir şekilde kabul edilen ortak boşanma rejiminden (kusur prensibi veya evlilik birliğinin temelinden sarsılması) sapılarak, tarafların boşanma iradesinin uyuşup uyuşmamasına bağlı olarak iki farklı boşanma türünün benimsenmesi yönündeki karar, ancak Komisyonda gerçekleştirilen yoğun müzakereler sonucunda alınabilmiştir. Bu karar, hem bireylerin kendi kaderini tayin etme hakkına hem de pratik zorunluluklara dayandırılmıştır. Avrupa ülkelerindeki boşanma oranları dikkate alındığında, evlilik birliğinin sarsılma nedenlerinin araştırılmasının isabetsiz olacağı, zira bunun

Berücksichtigung der einvernehmlichen Scheidung nach § 55a EheG im Vergleich zum kalifornischen Recht, Universitätsbibliothek Salzburg, 2022, s. 43.

⁹⁴ Máire Ní Shúilleabháin, “Ten Years of European Family Law: Retrospective Reflections from a Common Law Perspective”, *The International and Comparative Law Quarterly*, 2010, Vol. 59, No. 4, s. 1027.

⁹⁵ Walter Pintes, “Family law in Europe: developments and perspectives”, *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 2008, Vol. 41, No. 1, ss. 155-174.

⁹⁶ Fernanda G. Nicola, “Family Law Exceptionalism in Comparative Law, *The American Journal of Comparative Law*, FALL 2010, Vol. 58, No. 4, s. 782. Avrupa Aile Hukukunda gerçekleşen yeni düzenlemeler ve farklılaşan aile kavramı hakkında eleştirel bir bakış açısı için bkz.: Nina Dethloff, “Familienrecht in Europa – Quo vadis?”, *NJW*, 2018, ss. 23-28.

eşlerin özel hayatına gereksiz ve ölçüsüz müdahale teşkil edeceği değerlendirilmiştir. Ayrıca, uygulamada evlilik birliğinin temelden sarsıldığı olgusu, çoğunlukla eşlerin fiilen ayrı yaşamaları olgusundan hareketle tespit edilmekteydi; bu durum da esasen tarafların evliliği sona erdirmeye iradelerinin somut bir yansımasıydı. Bu nedenle, anlaşmalı boşanmanın doğrudan ve bağımsız bir boşanma sebebi olarak kabul edilmesinin daha isabetli olacağı sonucuna ulaşılmıştır.⁹⁷ Komisyon, eşlerin ortak başvurusu üzerine boşanma hâlinde, düşünme süresinden feragat edilmesini önermekte; özellikle de tarafların başvuru sırasında en az altı aydır ayrı yaşamış olmaları veya on altı yaşından küçük çocuğun bulunmaması ve boşanmanın tüm fer'î sonuçları üzerinde anlaşmaya varılmış olması durumlarında, bu sürecin hızlandırılmasını savunmaktadır. Diğer hâllerde ise altı veya üç aylık bir düşünme süresinin öngörülmesi tavsiye edilmektedir.⁹⁸

Mukayeseli hukuk incelendiğinde, birçok modern hukuk sisteminde evliliğin süresine bağlı katı süre şartlarının yer almadığı veya esnetilmiş olduğu görülmektedir. İsviçre ve Fransa örneklerinde olduğu gibi, evlilik birliğinin sona erdirilmesi sürecinde birey iradesine öncelik tanınması, çağdaş hukukta öne çıkan bir eğilimdir. Bu sistemlerde süreye dayalı kısıtlamalar yerine, tarafların özgür iradelerini açıklayıp açıklamadıkları ve çocukların menfaatlerinin korunup korunmadığı gibi maddi unsurlar ön plana çıkmaktadır.

Türk hukukundaki 1 yıl evli kalma şartı, tarafların evlilik birliğini sona erdirmeye konusundaki ortak kararlılıklarına rağmen, şekli bir engel oluşturarak kişisel özerklik alanına müdahale teşkil etmektedir. Bu yönüyle norm, günümüzün hızla değişen aile yapısı, evlilik pratikleri ve bireysel tercihleriyle uyumlu bir yapı arz etmemektedir. Mukayeseli hukuk perspektifinden değerlendirildiğinde,

⁹⁷ Cristina González Beilfuss, "Agreements in European Family Law– The Findings, Theoretical Assessments and Proposals of the Commission on European Family Law (CEFL)", *Eur. Rev. Contract Law*, 2022; 18(2), s. 164.

⁹⁸ Boele-Woelki/Ferrand/González-Beilfuss/Jänterä-Jareborg/Lowe/Martiny/Pintens, *Principles of European Family law regarding Divorce and Maintenance between Former Spouses*, Cambridge, Intersentia, 2004, ss. 32-33; González Beilfuss, s. 163.

Türk hukukunda da süre şartının kaldırılması ya da daha esnek hâle getirilmesi yönünde bir reform ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda, Türk hukukunun da çağdaş hukuk uygulamalarını ve uluslararası eğilimleri dikkate alması gerektiği değerlendirilmektedir.⁹⁹

Sonuç ve De lege Ferenda Öneriler

Anlaşmalı boşanma davası açabilmek için evliliğin bir yıl sürmüş olma şartı, bireylerin ortak iradeleriyle boşanma haklarını kullanmasını şekli bir kritere bağlamakta ve bireysel özerklik ile özel hayatın korunması ilkeleri bakımından tartışmalara yol açmaktadır. Anayasa Mahkemesi, 30 Mayıs 2024 tarihli kararında söz konusu düzenlemenin anayasaya aykırı olmadığı sonucuna varmış; karşı oy kullanan üyeler ise bireysel özerklik, özel hayatın korunması ve orantılılık ilkesi açısından eleştirel değerlendirmelerde bulunmuştur.

Çalışmada incelenen mukayeseli hukuk örnekleri, birçok gelişmiş hukuk sisteminde anlaşmalı boşanmanın evlilik süresine bağlı olmaksızın tarafların serbest iradesi ve mutabakatıyla gerçekleştirilebildiğini göstermektedir. Mevzuat hukuk olan İsviçre’de bu tür bir süre şartı bulunmaması, Türk hukukundaki düzenlemenin esneklik ve bireysel özerklik açısından sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda mevcut düzenlemenin, güncel aile yapısı, temel haklar ve bireysel tercihler perspektifiyle yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarafların çocuklara ilişkin sorumluluklarını ve mal rejimi gibi temel hususları düzenledikleri durumlarda, bir yıllık bekleme süresinin aranmaksızın anlaşmalı boşanmanın mümkün kılınması, birey haklarının güçlendirilmesi ve yargı süreçlerinin etkinliği açısından önemlidir.

Yasa koyucunun aile hukuku reformlarında bireysel özerkliği esas alan, mukayeseli hukuk deneyimlerinden beslenen esnek ve çağdaş bir yaklaşımı benimsemesi yerinde olacaktır. Bu yaklaşım, bireylerin

⁹⁹ AYM, 2023/109 E., 2024/113 K., 30. 05. 2024, Karşıoy Gerekçesi § 15.

özel hayatına saygıyı sağlamakla kalmayıp hukukun toplumun değişen yapısına uyum sağlama yükümlülüğünü de yansıtır.

Dolayısıyla *de lege ferenda* evliliğin süresine dayalı mutlak şart yerine, tarafların anlaşma ve iradesini esas alan esnek bir düzenleme geliştirilmelidir. Tarafların çocuk, mal ve diğer temel konularda anlaşmalarının mevcut olduğu durumlarda, yargı süreçleri hızlandırılarak adil ve güvenli bir boşanma imkanı sağlanmalı; yargı mercilerinin süreçleri yönetirken tarafların haklarını koruyacak rehberlik ve bilgilendirme mekanizmaları oluşturulmalı; hukuk uygulayıcılarına yönelik eğitim ve farkındalık programları ile bireysel özerklik ve toplumsal değişim konuları yansıtılmalı ve mevzuat değişiklikleri yapılırken farklı hukuk sistemlerindeki uygulama örnekleri ve deneyimler dikkate alınarak, toplumun değişen aile yapısına uygun politikalar geliştirilmelidir.

Bu öneriler, hem bireylerin temel haklarını güvence altına alacak hem de yargı süreçlerinin öngörülebilir ve etkin bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayacaktır. Reformların uygulanması, Türkiye’de aile hukukunun çağdaş ve birey odaklı bir nitelik kazanmasını destekleyecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Peer-Review: Externes Peer-Review-Verfahren.

Interessenkonflikt: Der/die Autorinnen unterliegt/unterliegen keinem Interessenkonflikt.

Finanzielle Unterstützung: Der/die Autorinnen erklärt/en, dass diese Studie keine finanzielle Unterstützung erhalten hat.

EXTENDED SUMMARY

This article offers an extensive and critical examination of the legal and constitutional implications of the requirement that a marriage must last at least one year before spouses may file for a consensual divorce under Article 166(3) of the Turkish Civil Code. Consensual divorce is intended as a streamlined, non-contentious mechanism that allows couples to dissolve their marriage based on mutual consent while resolving key issues such as property division, financial arrangements, and child custody. Despite its procedural efficiency, the statutory one-year waiting period has generated significant debate, with critics questioning its compatibility with individual autonomy, the right to private and family life, and constitutional principles such as proportionality and equality. Proponents, on the other hand, argue that the measure serves to safeguard the institution of marriage, provide a reflective period, and prevent hasty decisions that could undermine social stability.

The first section of the article provides a doctrinal analysis of the consensual divorce framework under Turkish law. It clarifies the concept, explaining the procedural and substantive requirements that distinguish consensual divorce from contentious divorce proceedings. A key feature is the necessity for a joint application and the spouses' mutual agreement on fundamental matters, emphasizing the consensual nature of the mechanism. The one-year minimum duration is central to this framework, justified by the legislature as a measure to protect marital stability and reduce impulsive dissolutions. However, scholarly critiques argue that this condition may operate as an excessive formal barrier, particularly in situations where the marital bond has already irreversibly deteriorated, imposing unnecessary emotional, social, and financial burdens on the parties. The article analyzes the tension between the protective objectives of the legislature and the practical realities for couples seeking timely judicial relief, highlighting the potential dissonance between formal legal structures and lived experiences of marital breakdown.

The second section examines the constitutional dimensions of the rule, focusing on the Turkish Constitutional Court's decision dated 30 May 2024 (E.2023/109, K.2024/113). The Court upheld the one-year requirement, with the majority opinion emphasizing the legislature's legitimate objective to preserve the institution of marriage and uphold public interest. The Court suggested that the waiting period provides a reasonable timeframe for reflection,

ensuring that consensual divorces are not pursued impulsively. However, dissenting opinions raised substantial concerns, arguing that the requirement disproportionately interferes with personal autonomy, delays access to judicial remedies, and imposes an undue burden on couples who have mutually agreed to end their marriage. Dissenting judges highlighted constitutional protections under Articles 20 and 41, which guarantee individual autonomy and private life, contending that the one-year rule does not satisfy the proportionality principle and fails to achieve a fair balance between collective interest and individual rights. This analysis illustrates the ongoing challenge of reconciling societal objectives with constitutional safeguards for personal freedom.

The third section situates the Turkish experience in a comparative perspective. It notes that the Swiss Civil Code (ZGB Art. 111), a key influence on the Turkish Civil Code, does not impose a comparable time restriction; consensual divorce in Switzerland is primarily governed by the parties' agreement, without an imposed waiting period. Similarly, France permits divorces by mutual consent to be finalized through notarial procedures without judicial oversight or a statutory duration requirement. In Anglo-American and German legal systems, while procedural waiting periods or factual separation requirements may exist, these measures are generally intended to allow reflection or verify the factual breakdown of the marriage rather than serving as formal prerequisites solely based on the marriage's duration. This comparative analysis emphasizes the divergence between Turkish law and modern international practices, highlighting a broader trend toward facilitating consensual dissolution while respecting personal autonomy.

The final section provides a critical assessment and policy recommendations. It argues that the one-year rule is increasingly misaligned with contemporary social realities, the evolving conception of marriage as a personal contract, and prevailing international standards. The article recommends that the Turkish legislature consider reforming or repealing the duration requirement to enhance personal autonomy, streamline judicial procedures, and harmonize domestic law with liberal democratic principles. Such reform would not only support the protection of individual rights but also contribute to reducing the procedural burden on courts, thereby enhancing the efficiency of the judicial system. In conclusion, the study advocates for a rights-based, flexible approach to Turkish family law, in which consensual divorce

mechanisms operate effectively without arbitrary impediments and the legal system reflects the constitutional and societal significance of personal freedom in family life. By balancing the protection of marriage with respect for individual autonomy, the legal framework can ensure that consensual divorce fulfills its intended purpose while promoting fairness, efficiency, and alignment with both domestic and international legal standards.

KAYNAKÇA

- AYAR Ahmet, “Evliliğin Sona Ermesi”, *Aile Hukuku*, Editörler: Şebnem Akipek Öcal, Hayrunnisa Özdemir, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2024.
- BAYGIN Cem / NAR Ahmet, *Medeni Hukuk Dersleri- II Aile Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2025.
- BINKERT Monika, “Die Stellung der Frau in der Scheidungsrechtsrevision”, *Aktuelle Juristische Praxis*, 1993, 1357-1363.
- BOELE-WOELKI K. / FERRAND F. / GONZÁLEZ-BEILFUSS C. / JÄNTERÄ-JAREBORG M. / LOWE N. / MARTINY D. / PINTENS W., *Principles of European Family law regarding Divorce and Maintenance between Former Spouses*, Intersentia, 2004.
- BRÄM Verena, “Die Scheidung auf gemeinsames Begehren, die Wechsel der Verfahren (Art. 111-113, 116 ZGB) und die Anfechtung der Scheidung auf gemeinsames Begehren (149 ZGB)”, *Aktuelle Juristische Praxis*, 1999, 1511-1521.
- BRÄM Verena, “Tendenzen der Scheidungsrechtsrevision”, *Schweizerische Juristen-Zeitung*, 86/1990, 257-264.
- CASPARY Celia, “Voraussetzungen des Getrenntlebens innerhalb der Ehwohnung”, *NJW-Spezial*, 2024, ss. 324-325.
- DETHLOFF, Nina, “Familienrecht in Europa – Quo vadis?”, *NJW*, 2018, 23-28.
- DURAL Mustafa / ÖĞÜZ Tufan / GÜMÜŞ Mustafa Alper, *Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku*, Gözden Geçirilmiş Yirminci Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2025.
- ERDEM Mehmet / MAKARACI BAŞAK Aslı, *Aile Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2022.
- FABIA Julia, *Die verschiedenen Scheidungsmöglichkeiten in Österreich unter besonderer Berücksichtigung der einvernehmlichen Scheidung nach § 55a EheG im Vergleich zum kalifornischen Recht*, Universitätsbibliothek Salzburg, 2022.

FULCHIRON Hugues, "The New French Divorce Law," *International Survey of Family Law*, 2005 (2005), ss. 241-252.

GONZÁLEZ BEILFUSS Cristina, "Agreements in European Family Law– The Findings, Theoretical Assessments and Proposals of the Commission on European Family Law (CEFL)", *Eur. Rev. Contract Law*, 2022; 18(2): 159–174.

GÖZLER Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin, 2022.

HARGES Bobby, "Alternative Dispute Resolution in Divorce and Family Cases in France and the United States: What the Two Countries Can Learn from Each Other," *Loyola Law Review*, 70, no. 1 (Fall 2023), ss. 115-164.

HAUSHEER Heinz/ STECK Daniel, "Eheverträge und Scheidungsvereinbarungen – mehr Privatautonomie bei verstärkter Inhaltskontrolle ein dringendes Reformanliegen?", *Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins*, 144/2008, 922-973.

HOCHRAINER Celine, *Die Scheidungsfolgenvereinbarung nach § 55a Abs 2 EheG mit Schwerpunkt auf der Regelung der Obsorge, des Kontaktrechts und des Unterhaltes in Bezug auf gemeinsame Kinder*, Masterarbeit, Eingereicht an der Universität Innsbruck, rechtswissenschaftliche Fakultät zur Erlangung des akademischen Grades, 2012.

KIRBAŞ Özlem, *Türk Hukukunda Eşlerin Anlaşmasına Dayanan Boşanma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994.

LIATOWITSCH Peter, "Wieviel prozessuale Autonomie benötigen die Parteien im neuen Scheidungsrecht? Einige verfahrenstaktische und prozessuale Überlegungen zur Scheidung auf gemeinsames Begehren", *Aktuelle Juristische Praxis*, 1999, 1600-1605.

MİLASLI Gad Franko, "Boşanmanın Genişlemesi", *Hukuki Bilgiler Mecmuası*, No: 4.920, 4.951, 5.018, 5.113, 5.368, 5.348, İstanbul, 1936.

Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Herausgegeben von Franz Jürgen Säcker, Roland Rixecker, Hartmut Oetker, Bettina Limperg, Claudia Schubert, Verlag C.H. BECK München, 9. Auflage, 2022.

NICOLA Fernanda G., "Family Law Exceptionalism in Comparative Law, *The American Journal of Comparative Law*, FALL 2010, Vol. 58, No. 4, 777-810.

ÖZBUDUN Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, 2023.

ÖZDEMİR Nevzat, *Türk-İsviçre Hukukunda Anlaşmalı Boşanma*, Beta, 2003.

ÖZTAN Bilge, "3444 Sayılı Kanunla Getirilen Değişikliklerden Sonra Medeni Kanun'un 134. Maddesi", *Prof. Dr. Haluk Tandoğan'ın Hatırasına Armağan*, Ankara, 1990, ss.111-137.

PINTES Walter, "Family law in Europe: developments and perspectives", *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 2008, Vol. 41, No. 1, 155-174.

RYZNAR Margaret/ DEVAUX Angelique, "Voila: Taking the Judge out of Divorce," *Seattle University Law Review*, 42, no. 1 (Fall 2018), ss. 161-184.

SCHWENZER Ingeborg, "Familienrecht und gesellschaftliche Veränderungen", *Die Praxis des Familienrechts*, 2014, 966-1008.

SCHWENZER Ingeborg, *Modern Family Code*, Intersentia, 2006.

SCHWENZER Ingeborg, "Editorial: The Evolution of Family Law – From Status to Contract and Relation", *European Journal of Law Reform*, Vol.3, 2001, ss. 199-202.

SEÇER Öz, "Anlaşmalı Boşanmada Eşlerin Yaptıkları Anlaşma", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, C. 7, S. 2, ss.259--286.

SHÚILLEABHÁIN Máire Ní, "Ten Years of European Family Law: Retrospective Reflections from a Common Law Perspective", *The International and Comparative Law Quarterly*, 2010, Vol. 59, No. 4, 1021-1053.

STECK Daniel, "Die Praxisentwicklung zu den Scheidungsgründen", *Die Praxis des Familienrechts*, 2004, 206-228.

STECK Daniel/GLOOR Urs, "Rückblick auf 10 Jahre neues Scheidungsrecht", *Die Praxis des Familienrechts*, 2010, 1-17.

STEFANOVSKA Ilina, "Divorce by Mutual Consent in Comparative Law." *Iustinianus Primus Law Review*, vol. 5, no. 2, 2014, 1-23.

TANÖR Bülent / YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 *Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta, 2019.

TEKİN Hilal Neval, *Anlaşmalı Boşanma*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.

TÜZÜNER Özlem, §4. Boşanma ve Boşanmanın Sebepleri", *Medeni Hukuk II Aile Hukuku*, Editörler: Metin İkizler/ Özlem Tüzüner, Adalet, 2. Baskı, Ankara, 2024.

WOLF Stephan, "Die Scheidung auf gemeinsames Begehren in Italien und in der Schweiz Gemeinsamkeiten und Unterschiede", *Privatrecht im Spannungsfeld zwischen gesellschaftlichem Wandel und ethischer Verantwortung Beiträge zum Familienrecht, Erbrecht, Persönlichkeitsrecht, Haftpflichtrecht, Medizinalrecht und allgemeinen Privatrecht Festschrift für Heinz Hausheer zum 65. Geburtstag*, Herausgegeben von: Thomas Geiser, Thomas Koller, Ruth Reusser, Hans Peter Walter, Wolfgang Wiegand, Stämpfli Verlah AG Bern, 2002.

YILMAZ Süleyman, *Medeni Hukuk Cilt III Aile Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2023.

ZEVKLİLER Aydın/ CUMALIOĞLU Emre / ACABEY Mehmet Beşir, *Medeni Hukuk III Aile Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2024.

